

ÖSSZEFOGLALÓ

A VÁLTOZÁS SZÍNEI - VÖRÖSBŐL SZÜRKÉBE
FROM RED TO GRAY

*A “harmadik rendszerváltás” –
Kelet-Európa és a volt Szovjetunió öregedő népessége*

Mukesh Chawla
Gordon Betcherman
Arup Banerji

valamint
Anna M. Bakilana
Fehér Csaba
Michael Mertaugh
Maria Laura Sanchez Puerta
Anita M. Schwartz
Lars Sondergaard

The World Bank
Washington D.C.

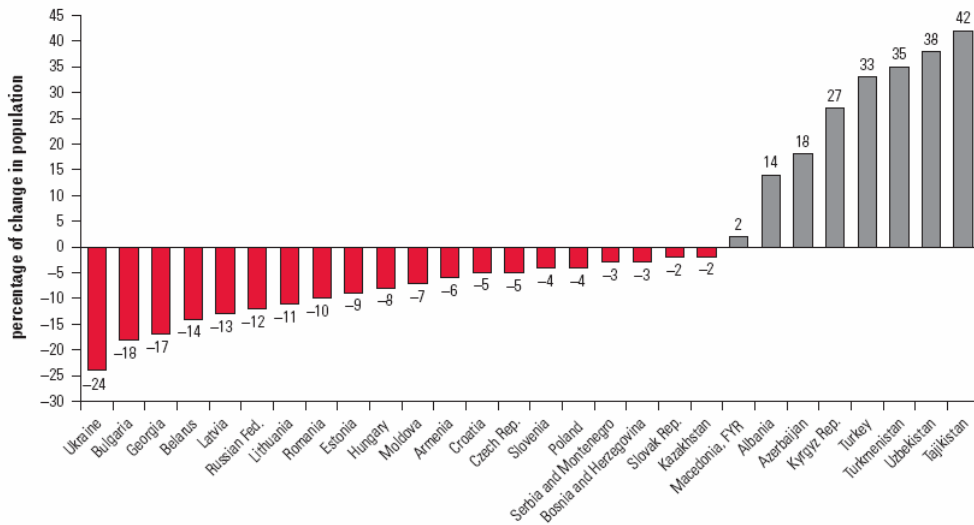
A VÁLTOZÁS SZÍNEI – VÖRÖSBŐL SZÜRKÉBE

A “harmadik rendszerváltás” – Kelet-Európa és a volt Szovjetunió öregedő népessége

*A magas életkor éppen olyan lehetőség, mint az ifjúság.
—Henry Wadsworth Longfellow (1807–82)*

Kelet-Európában és a volt Szovjetunió országaiban egy harmadik rendszerváltás zajlik, s ez időben részleges átfedést mutat a közelmúlt politikai és gazdasági rendszerváltásával. 2025-ben több, mint minden ötödik bolgár állampolgár 65 év feletti lesz – ez a mutató 1990-ben még csak 13 százalék volt. Ukrajna népessége egyötödével csökken 2000 és 2025 között. És az átlag szlovén 47,4 éves lesz 2025-ben – az egyik legidősebb a világon. Ez a harmadik átmenet – a vörösből a szürkébe – teljesen egyedi. A népesség más országokban is gyorsan öregszik és 2010-re a népességszám csökkenése várható olyan iparilag fejlett országokban is, mint Franciaország, Olaszország és Japán. De csak ebben a régióban érvényesül az a kettős hatás, hogy a népesség gyorsan öregszik, ugyanakkor viszonylag szegény is. 2000 és 2005 között csak Kelet-Európa 16 országában, illetve a volt Szovjetunió tagállamaiban csökkent a népességszám több mint 5000 fővel — a sort az Orosz Föderáció vezeti, de szorosan utána következik Ukrajna, Románia, Fehéroroszország és Bulgária. Az előregedő népességű országok közül Grúzia a legszegényebb: az előrejelzések szerint népessége 800 ezer fővel csökken a következő húsz év során és 2004-ben az egy főre eső bruttó hazai összjövedelem mindössze 1.060 dollár volt. A világ többi országának nem kell azzal a kettős kihívással szembenéznie, hogy népessége gyorsan öregszik, ugyanakkor az érett piacgazdaságra történő átmenet nem zárult le, ami lehetővé tenné, hogy felvegye a harcot az öregedés negatív gazdasági hatásaival. Az 1. és 2. ábra bemutatja a régió országaira vonatkozó népességi előrejelzéseket.

Most countries in the region will have significant population decreases between 2000 and 2025

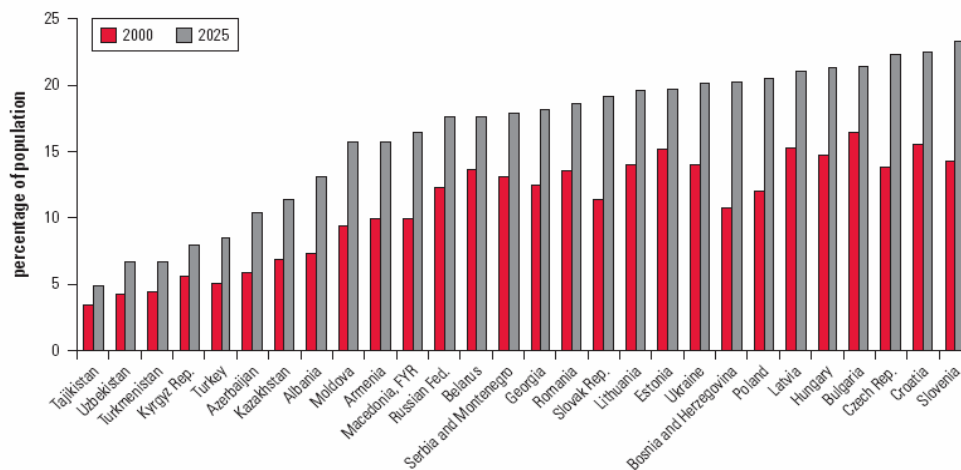
Source: World Bank staff calculations, based on United Nations 2005.

1. ábra

A régió legtöbb országában lényeges mértékű népességszám csökkenés várható a 2000-2025-ig terjedő időszakban.

Forrás: Világbank számítás az ENSZ 2006-ös adatai alapján

The proportion of population aged 65+ will be much higher by 2025

Source: World Bank staff calculations, based on United Nations 2005.

2. ábra

A 65 éves és idősebb népesség aránya 2025-re jelentősen megnő

Forrás: Világbank számítás az ENSZ 2006-ös adatai alapján

Ebben a jelentésben ennek a harmadik típusú rendszerváltásnak a lehetséges hatását vizsgáljuk. Számos problémakörben elemezzük az előrejelzéseket és a politikai kilátásokat a munkaerőpiactól kezdve a nyugdíjpolitikáig, az egészségügytől kezdve a megtakarítások alakulásáig és a tőkepiacokon várható fejleményekig. *A tanulmány arra a következtetésre jut, hogy – bár a régió öregedése példátlanul gyenge intézményi fejlődés keretei között zajlik – az érintett országok ki tudják védeni a legsúlyosabb gazdasági következményeket, ha felgyorsítják gazdasági szerkezetváltásukat, és hosszú távú politikát folytatnak az öregedés kihívásainak kezelésére.* A jelentés két központi üzenetet tartalmaz, amelyeket a régió országaiban tapasztalt eltérő öregedési kilátások tükrében elemzünk.

• **A “tilos” és a “szabad” jelzés: az, hogy idősebbek leszünk, nem feltétlenül jelenti azt, hogy lelassulunk.** Az öregedés nem jelent feltétlenül növekedési stoptáblát – ha az országok olyan politikát folytatnak, amely ösztönzi a termelékenységet és a munkaerőt megtartja a termelésben.

• **Költségvetési hiányból az egyensúly felé: az ésszerű gazdaságpolitika mérsékelni tudja a többletkiadások hatását.** Jól ismert tény, hogy milyen politikára van szükség az állami kiadások terén várható megugrás megfelelő kezelésére – különös tekintettel a nyugdíjakra és az egészségügyre gyakorolt hatásra. “Csak” el kell fogadni és a gyakorlatban be kell vezetni ezeket.

A “tilos” és a “szabad” jelzés: az, hogy idősebbek leszünk, nem feltétlenül jelenti azt, hogy lelassulunk. A világ különböző területein mért történeti adatokból származó gyakorlati bizonyítékunk van arra, hogy az öregedés és a hazai megtakarítási ráták között erőteljes negatív kapcsolat áll fenn. Ezt a szabályt azonban nem lehet mechanikusan alkalmazni az öregedő kelet-európai országok esetében. Néhány kivételtől eltekintve, az új közép-európai EU tagállamokra igaz az állítás, hogy a megtakarítások demográfiai okokra visszavezethető csökkenését ellensúlyozza a gyors gazdasági növekedés korai éveiből származó magasabb jövedelem, valamint a cégek azon képessége, hogy a nemzetközi pénzügyi piacokról elégítsék ki beruházási igényeiket. Nem fenyeget a munkaerő utánpótlás csökkenésének veszélye sem, bár a népesség öregedése ténykérdés. Egyértelmű politikai ráhatással megnövelhető a régió legtöbb országára jellemző alacsony munkaerőpiaci részvétel. Két másik tényező azonban kritikus fontosságú. A legfontosabb az, hogy a mennyiségi hiányt bőven ellensúlyozhatja a munkaerő termelékenységének fejlődése – különösen akkor, ha az oktatási rendszerek elmozdulnak a rugalmasabb, élethosszig tartó tanulást megtestesítő modellek felé, ha az új technológiába történő befektetést és más termelés-kiegészítő tényezőket nem szorítja szűk keretek közé a külföldi vagy hazai megtakarítások alacsony szintje, és ha a vállalatok átszervezése lehetővé teszi, hogy a munkaerő és a tőke továbbra is az új, termelékenyebb alakulatokba és ágazatokba áramoljon. És, ha a politika megengedi, a munkaerő mennyiségi hiányát könnyen pótolhatja a régió belüli migráció – nagyjából úgy, ahogyan ma a közép-európai EU tagállamok migránsai biztosítják azt a tudást és azokat a készségeket, amelyekre néhány nyugat-európai országban szükség van.

Költségvetési hiányból az egyensúly felé: az ésszerű gazdaságpolitika mérsékelni tudja a többletkiadások hatását.

A régió számos országában valóban szembe kell nézni azzal, hogy lényegesen megnőnek az egészségügyi és nyugdíjkiadások és az idősgondozás költségei. De a tanulmány azzal érvel, hogy van három tényező, amelyek mérsékelhetik az öregedés hatását. Először, az öregedés közvetlen hatása az összkiadásokra kis mértékű, mert az egészségügy költségtényezőinek nagy része olyan technológiai tényezők eredője, amelyek nem függnak össze az életkorral. Másodszor, a népesség öregedése következtében csökkennek az oktatási költségek, mert kisebb lesz az oktatásban részt vevő korosztály – a legtöbb államháztartásban olyan magas az oktatási kiadások aránya, hogy ez lehetőséget teremt a fiskális megtakarítások ellentételezésére. Harmadszor, a legtöbb országnak van ideje, több mint két évtized, hogy olyan proaktív reformokat indítson el, amelyek racionalizálják az egészségügy szerkezetét és kiadásait; hogy olyan rugalmas politikai eszközöket alkalmazzon, amelyekkel kezelhetővé válik a megromlott egészségű idősök hosszú távú gondozása, és olyan nyugdíjreformot valósítson meg, amely fenntartható nyugdíjrendszer mellett megfelelő jövedelmet biztosít a nyugdíjas évekre. A legnagyobb veszélyt az önelégültség, a kényelmesség képviseli. Az öregedés akkor méri a legnagyobb csapást a gazdaságokra, ha a politikai döntéshozók nem eléggé proaktívak, illetve messzelátók ahhoz, hogy végigvigyék azokat a költségvetési kiadásokat csökkentő reformokat, amelyek körvonalai ma ismertek. A régió országainak népessége eltérő ütemben öregszik, de óriási különbségek vannak a “második” (gazdasági) rendszerváltás haladásának ütemében is. A túlsúlyos adminisztráció terhét viselő állami kórházak és az örökölt nyugdíjrendszerek, amelyekben szűk adóalap bőkezű ellátással párosul, nagy terheket rónak a közkiadásokra. Az állami támogatásban részesülő vállalkozások, ahol a munkerő termelékenysége alacsony és az olyan oktatási rendszerek, amelyek képtelenek rugalmas, piac-orientált készségek átadására, nem rendelkeznek a munka termelékenységét ösztönző rugalmassággal. És annak ellenére, hogy az “első” (politikai) rendszerváltás magával hozta a politika nyitottságát, az intézmények sok országban nem eléggé érettek ahhoz, hogy a hosszú távon elengedhetetlen nehéz döntések megszülessenek.

Az öregedés sebessége és az intézményi átalakulás szélessége és mélysége fogja meghatározni azt, hogy az egyes országok hogyan tudnak megfelelni a gazdasági kihívásoknak. A jelentésben három csoportra osztottuk az érintett országokat és felvázoljuk a rájuk vonatkozó komplex kihívásokat.

• **Fiatal népesség, késlekedő reformok.** *Ebbe a csoportba tartozik négy szegény közép-ázsiai ország: a Kirgiz Köztársaság, Tadzsikisztán, Türkmenisztán és Üzbegisztán.* Ezekben az országokban a népesség száma a következő húsz évben emelkedik. Jelentős politikai kihívásokkal kell szembenézniük, de később tették meg a fejlett piaci intézményekhez vezető átmenet első lépéseit.

• **Öregedő népesség, korai reformok.** *Ebbe a csoportba tartozik az a 10 ország, amelyik a közelmúltban csatlakozott az Európai Unióhoz, valamint Albánia és Horvátország.* Népességük gyorsan öregszik, de eléggé elől járnak a gazdasági intézmények reformja terén. Ha a reformok jelenlegi üteme nem törik meg, ezek az országok jó helyzetben lesznek a várható kihívások kezelése tekintetében.

• **Öregedő népesség, késlekedő reformok.** *Ebbe a csoportba tartozik a legtöbb volt szovjet köztársaság, valamint több nyugat-balkáni ország.* Az öregedés veszélye ezeket fenyegeti a legjobban – nem csak a társadalom demográfiai átalakulása miatt, hanem azért is, mert reformjaik nem tartanak lépést e változással és nem lesznek képesek az öregedés hatásainak ellensúlyozására.

A jelentésnek nem az a célja, hogy megkondítsa a vészharangot a régió országaiban a népesség öregedése miatt. Ugyanakkor fel akarja ébreszteni a döntéshozókat, hogy rázzák le magukról az önelégült kényelem béklyóit és cselekedjenek – most! A jövő bizonytalan, de az biztosan tudható, hogy milyen politikát kell folytatnunk ahhoz, hogy a legrosszabb ne történjen meg. Mindegyik ország az átmenet hosszú és rögös útját járja. Ez a jelentés arra akarja ösztönözni az öregedéssel legjobban fenyegetett országokat, hogy jelöljék ki a prioritásokat a legfontosabb reformok terén – és tegyék ezt meg még ma!